

Debat

Peter Dragsbo:

Dansk bygningsregistrering – fra enkeltværker til den totale registrering?¹

I årene 1961–1987 er der herhjemme udkommet mere end 160 registranter over bygninger i by og på land, hvortil der kan knyttes forskellige former for bevaringsværdi og historisk eller kulturhistorisk interesse. Især de ældre købstæders bykerner er blevet registreret, men i de senere år er også bygninger i det åbne land, villa- og forstadskvarterer, stationsbyer og industrimiljøer kommet med. I dette indlæg vil jeg først gennemgå en række af de senest udkomne registranter.

Men samtidig er de traditionelle arbejdsmetoder i bygningsregistreringen kommet under pres. Dels kan de metoder, der især er udviklet ved bygningsregistrering i relativt overskuelige købstadsmiljøer, vise sig at være mindre brugbare, når talen er om nye områder for registreringsarbejdet, f. eks. de større byers forstadskvarterer. Dels er der et både politisk og administrativt pres for i løbet af få år at få et overblik over landets samlede bestand af bevaringsværdige bygninger fra før 1940. Antallet af disse anslås af Planstyrelsen til ca. 300.000 – hvilket skal sammenlignes med, at der til dato er registreret ca. 40.000 bygninger i forskellige former for registranter.

Nye veje skal altså findes – og i den sidste del af artiklen vil jeg diskutere nogle af de forslag, som p.t. ligger på bordet.

Kommunale og lokale registranter

En af de mest imponerende indsatser inden for bygningsregistreringen i de senere år er udført af *Odense* kommune – som rigtignok også har fortids synder at sone! Tressernes store motorgadesår i bybilledet vil nok aldrig blive helet helt, men som det udtrykkes i en af registranterne: »Vi kan forhåbentlig lære af historien«. De fire registranter *Albanikvarteret* (1977), *Vesterbrokvarteret* (1979), *Overgadekvarteret* (1981) og *Vestergadekvarteret* (1984) viser, at der heldigvis stadigvæk er meget at bevare i Odense. Ikke mindst ligger der vest og syd for den indre by store og meget helstøbte kvarterer fra tiden mellem 1850 og 1920 – kvarterer med hvert sit meget karakteristiske sociale og arkitektoniske særpræg. Nævnes kan også, at Odense i Gerthasminde har landets mest direkte engelsk inspirerede havebykvarter, skabt af arkitekten Anton Rosen i årene lige før 1914.

De hovedansvarlige, arkitekterne Kristian Isager og Ole Kristensen samt museumsinspektør Finn Grandt-Nielsen, har haft en heldig hånd med registranterne. Hver registrant indledes med en god og grundig gennemgang af det pågældende kvarters historie, fint illustreret med gamle kort og billeder. Dernæst indledes hver gade med en kort beskrivelse af gadens historie og det nutidige helhedspræg. Beskrivelsen af de enkelte huse er dejlig kort, mens der til gengæld er fyldig bygningshistorie. Endelig er der både hverdagsdetaljer og *mennesker* med i registranterne. På et par sider kan der f.eks. være billeder af en spisestue fra

---

1. I denne artikel er alene omtalt registranter, som enten er tilsendt Fortid og Nutid til anmeldelse, eller som på anden måde er forfatteren bekendt. I »Betænkning om bevaringsværdige huse til beboelse« (nr. 1010, Miljøministeriet 1984) er der pp. 219–260 en komplet liste over de i årene 1961–1984 udkomne bygningsregistranter.

1944, et sidehus med vaskehus og brændekælder, en arbejderfamilie i forhaven søndag formiddag eller en gammel dame ved havearbejdet en forårsdag. Man føler virkelig i Odense-registranterne, at arkitekturen, kulturhistorien og det menneskelige liv – de tre elementer, som uløseligt forbundet skaber begrebet *bevaringsværdi* – er ligeligt repræsenteret! Skal noget overhovedet kritiseres, er det måske, at det er lidt svært at finde husene, der beskrives. Ofte skal man tælle sig frem i en husrække, eller finde billedet på en anden side.

Et lignende storstilet kommunalt registreringsprojekt er undervejs i Århus. Indtil nu er der kommet registranter for *Frederiksberg Øst* (1979), *Frederiksberg Vest* (1981), *Ø-gadekvarteret* (1983) og *Trøjborg* (1984). Tager man f.eks. den første registrant, Frederiksberg Øst, er der tale om en registrant af høj kvalitet. Også her indledes der med en generel byplanhistorie, hvorefter arkitekturhistorikeren N. J. Israelsen gennemgår bydelens byggeri – stort set borgerligt etagehusbebyggelse fra mellem 1880 og 1920 – og drager spændende paralleller til samtidig tysk storbyarkitektur. Gennem mønsterbøger og håndværkerrejser vandrede inspirationerne ad mange hurtige, men skjulte veje rundt i datidens Europa. Som et ekstra plus er der en – desværre for kort og for småt illustreret – gennemgang af bydelens hustyper og deres rette behandling. Det er vigtigt igen og igen at fortælle, hvorledes hver periode har sit særpræg og sine virkemidler i byggeskikken! I registranten er der, ligesom i Odense-registranterne, helhedsbeskrivelser af hver gade, mens man har valgt at gøre forholdsvis lidt ud af de enkelte bygningers historie.

En registrant, som i sin bygningsudvælgelse og fremlæggelse afprøver nye metoder, er *Huse i Gentofte*, udgivet 1984 af Gentofte kommune. Gentofte-værket er vel nok den første registrant over et nyere forstadsområde, og her har man valgt at lægge hovedvægten på den kendte arkitektur, ikke mindst fra tiden efter 1920. Det er funktionalismens og halvtredsernes enfamiliehuse, der præsenteres. Baggrunden er, at Gentofte kommune siden tiden omkring 1. verdenskrig hvert år har præmieret særligt god og fremragende ar-

kitektur, og registranten er således også begrundet i en bekymring for, at disse mange års pædagogiske virksomhed skulle forspildes.

For ikke at drukne i villavejenes mængder af huse har man valgt at præsentere kortudsnit, hvorfra enkelte meget typiske eller meget fremragende huse er udvalgt til nærmere beskrivelse, mens resten af de værdifulde bygninger alene er indprikket på kortene. Jeg finder det positivt, at man i Gentofte har forsøgt sig med en bevidst udvælgelse og prioritering. Men til gengæld er Huse i Gentofte set fra et kulturhistorisk synspunkt meget utilfredsstillende. Med blot en generel oversigt over kommunens bebyggelsehistorie mangler man helt forståelsen for de enkelte kvarterers udvikling og udseende. Endvidere virker opdelingen i kvadratiske kortblade helt unaturlig. En opdeling i historiske kvarterer, udstykninger eller bygningsmæssige helheder ville have været langt bedre. Og endelig savner man den mere uanselige, anonyme byggeskik – de mange subtile påvirkninger fra den »store« arkitektur i de almindelige murermeistervillaer – årtiernes lag. Huse i Gentofte har sin holdning, men holdningen har været arkitektens interesse for sine egne, præmierede kolleger!

I Nykøbing Falster blev i 1980 udgivet *Registrering af bevaringsværdige bygninger og miljøer i Nykøbing F.*, udarbejdet af den lokale Kulturmindeforening. Trods sit beskedne udstyr er det en god registrant med både indledende byhistorie og helhedsbeskrivelser af de enkelte gader. Kun er man desværre faldet for fristelsen til at sætte karakter på husene. En praksis, som registranterne ellers er ved at komme bort fra, og som ingen – heller ikke planlæggere og teknikere – savner.

Ligeledes i 1980 udgav Bramming kommune et hæfte om *Bevaringsværdige huse i St. Darum* – et eksempel på de helt små landkommune-registreringer. Der er ikke megen historik eller baggrundsforklaring, men fornuftige råd og bemærkninger. Over for beboerne og kommunens teknikere virker den nok næsten lige så godt som de fine, dyre bøger.

Et interessant eksempel på beskrivelse af et helt specielt miljø er *Registrering af bevarings-*

værdier i Hanstholm by, udarbejdet af Vibeke Dalgas' tegnestue for Fredningsstyrelsen 1983. Her er der først og fremmest tale om en redningsaktion for den hvidkalkede pionerby, som opstod som følge af 1920'ernes havnebyggeri. Et miljø, som ellers har været planlagt udraderet til fordel for den nye rødstensbys gennemplanlagte parcelhusfirkanter.

Et helt andet, men lige så specielt miljø i Hesnæs på Falster er blevet registreret 1984 af Stubbekøbing kommune og Fredningsstyrelsen (*Husene i Hesnæs*). Hesnæs er en blanding af fiskerleje og godsby, med en række karakteristiske stråklædte huse en repræsentant for det godsstyrede bygningsmiljø. I dette tilfælde er det arkitekt Gotfred Tvede, det i 1880'erne for godset Korselitze har skabt den særlige byggeskik. Meget rimeligt er da også mere end halvdelen af hæftet viet en gennemgang af denne byggeskiks historie og karakteristika.

Nationalmuseets registranter

Igennem mange år fortsatte Nationalmuseets 2. afdeling, afdelingen for dansk middelalder, sit traditionelle, af Harald Langberg startede engagement i bygningsbevaringsarbejdet. I de senere år var hovedvægten i arbejdet blevet lagt på udgivelse af bygningsregistranter i kappestrid med Fredningsstyrelsen. I 1986 blev arbejdet stoppet og medarbejderne fyret, selv om Nationalmuseet få år forinden havde opnået en øremærket særbevilling til udvidelse af bevaringsarbejdet.

Nationalmuseets bygningsregistranter var af fornem bogstandard: *Registrering af bevaringsværdige huse i Sandvig, Allinge m. fl. byer* (1976), *Historiske huse i Nibe* (1979, i samarbejde med Aalborg historiske Museum), *Historiske huse i Listed fiskerleje* (1981), *Historiske huse i Årsdale* (1980) og *Strynø* (1984 i samarbejde med Langelands Museum og Rudkøbingfonden).

Registranterne begynder lidt forskelligt. Nibe-bogen har en fin arkitekturhistorisk indledning, mens registranterne for Listed og Årsdale ikke har nogen samlet historik. Til gengæld har Strynø-registranten en meget udførlig gennemgang af øens sociale, økono-

miske og bygningsmæssige udvikling gennem tiderne. Her er der også kommet lidt mere menneskeligt liv ind på siderne (måske kan der her spores en indflydelse fra det lokale museum?). Nibe-registranten er endvidere fint illustreret med bl. a. Hugo Matthiessens uovertrufne billeder fra 1918. Generelt kan Nationalmuseet også roses for det grundige ejerliste- og jævnføringsregister-materiale, som fremlægges. Men i betragtning af det meget høje ambitionsniveau med hensyn til beskrivelse og historik for de enkelte huse kan det undre, at mange af Nationalmuseets registranter mangler en præsentation af helheden i form af en – bare kort – oversigt over de pågældende bysamfund og deres bebyggelse. For al kulturhistorie gælder den gode, gamle regel, at helheden bør ses før de enkelte elementer, og det gælder ikke mindst for bygningsregistranter, der så let kan blive til opremsninger af, at »her er et hus – og her er et til«.

Miljøministeriets registranter

Efter at Nationalmuseets arbejde med bygningsregistranter ophørte, samler interessen sig i endnu højere grad om den politik for bygningsregistrering, som praktiseres af Miljøministeriets Planstyrelse (indtil 1987 Fredningsstyrelsen). I det følgende skal først omtales en række af de seneste års udgivelser: *Huse i Haderslev*, I (1982), *Huse i Maribo* (1985), *Huse i Stubbekøbing* (1986), *Møgeltonder – slotsby og bondeby* (1985), *Huse i Nordby på Fanø*, I–II (1986) og *Vesterbro – en forstadsbebyggelse i København*, I–II (1986).

Skønt upåagtet i forhold til mange andre byer er *Haderslev* måske den by i landet, som ejer det mest spændende og alsidige bygningsmiljø af alle landets købstæder. Dybt under husene gemmer ukendte slotskældre sig, i baggårde og glemte gyder finder kenderen snart renaissancebindingsværk, snart et bulhus eller et barokspringvand. Hovedstrøgene præges af mange slags slesvigsk klassicisme, og i de nyere kvarterer finder man enestående helheder af jugendvillaer og nygotiske etagehuse fra den tyske tid. Få byer har til gengæld handlet så mis med sig selv. Dybt

forfald har bredt sig i sjælden grad, og bevaringsarbejdet i byen har hårde kampe og dybe skuffelser bag sig. Men »der er mere glæde i himlen over een omvendt synder end...« – og i 1984 blev Haderslev »årets by« for sin bybevaring! Huse i Haderslev omfatter det ældste centrum og er første værk i en serie, som også skal omfatte de nyere kvarterer. Selve registranten er af den sædvanlige gedigne slags, og udvalget af huse spænder fordomsfrit fra 1500-årene til 1920'erne. Af særlig interesse er det indledende historiske afsnit, som man har fået den dygtige lokalhistoriker, Henrik Fangel, til at skrive – suppleret med en gennemgang af byens bindingsværk ved arkitekt Søren Lundquist. Fangels afsnit er dels fremragende primærforskning, dels præget af stor forståelse for det typiske for netop Haderslev – for eksempel forholdet mellem dansk og tysk præget byggeskik.

Maribo er i sammenligning med Haderslev en mere beskedne lille by, med en usædvanligt ødelagt hovedgade, men til gengæld med et charmerende torvemiljø – alt i alt en sædvanlig dansk by. Også i *Maribo*-registranten har man haft en heldig hånd ved udvælgelsen af fagfolk til at skrive de nødvendige indledende kapitler – i dette tilfælde middelalderhistorikeren Ingrid Nielsen og museumsinspektør Else-Marie Boyhus. Tilsammen giver deres kapitler en byhistorie, som burde trykkes som et selvstændigt værk, der ville være bedre end de fleste af de traditionelle digre byhistorier! Interessant er f. eks. en ekskurs til Sct. Birgitta og hendes klosterbevægelse i europæisk sammenhæng, og for nyere tids vedkommende gennemgangen af byens bygmestre og arkitekter. Huse i *Maribo* dækker det meste af den ældre by med nøje registrering af selv ret intetsigende huse – men suppleret med en bevidst udvælgelse af enkelte helheder i de nyere bydele: en villavej fra omkring 1920, en række arbejderboliger fra århundredskiftet, m.v. Mange bygningsregistranter, ikke mindst fra Frednings-/Planstyrelsen har haft en tendens til en meget vilkårlig områdeafgrænsning (ofte bestemt af bygrænsen på kortet i første udgave af *Trap: Danmark, fra 1850'erne*). Især når det drejer sig om rimeligt overskuelige bymiljøer ville

det være et bedre princip at foretage en bevidst udvælgelse af alle typiske og karakteristiske kvarterer og helheder, og derefter vælge et af flere mulige detailleringsniveauer i fremlæggelsen.

Dette gælder også registranten for *Stubbekøbing*, som ellers er af den sædvanlige fine standard med en god indledende byhistorik, fin brug af gamle billeder og kort m.v. Men i betragtning af den energi, der inden for det valgte registreringsområde er anvendt på selv meget nye og ombyggede huse, forekommer det ikke overbevisende, at man til gengæld har valgt at udelade de forholdsvis begrænsede ældre kvarterer, som tilfældigvis ligger uden for byens afgrænsning i 1858.

Heller ikke i *Nordby på Fanø* er afgrænsningen af registrantområdet særlig logisk. I dette tilfælde er den bestemt af definitionen af et lokalplanområde. Men lige så vel kunne man have medtaget de højst en snes ældre huse, som tilfældigvis befinder sig uden for dette område. Når dette er sagt, må det til gengæld understreges, at Huse i *Nordby* er en både meget smuk og velkomponeret registrant. Redegørelserne for byens historie og bebyggelsesudvikling er gode, og ikke mindst er det værdifuldt, at der så klart gøres rede for, at byens huse består af flere, ret forskelligartede, men ligeværdige bebyggelseslag – omend tiden efter 1920 er ret summarisk behandlet. På illustrationssiden er der, så vidt det har været muligt, sat et gammelt og nyt fotografi over for hinanden. Ligesom »eksempel« og »modeksempel« i Schultze-Naumburgs »Kulturarbeiten« fra begyndelsen af århundredet siger en sådan kontrastering af før og nu mere end mange ord!

I bygningsregistreringsarbejdet er man endvidere nået til *Møgeltønder* i Sønderjylland. *Møgeltønder* har på mange måder spillet en særlig rolle i bygningsbevaringens historie. Dels var det i *Møgeltønder*, en række unge arkitekter i 1908–09 fandt den gamle byggetradition, som blev vejledende for de næste års kamp for en bedre byggeskik. »Ud med Italien, ind med *Møgeltønder*«, som det ironisk blev sagt om den »danske« arkitekturbevægelse. Og dels var det i *Tønder-Møgeltønder*, at den første sønderjyske »Baupflege«

kreds blev dannet 1907, med den tyske landråd Rogge og den dansksindede godsinspektør H. C. Davidsen som initiativtagere. For brugen af Møgeltønder i datidens både tyske og danske arkitekturdebat gør ark. Bue Beck glimrende rede i artiklen: »Arkitekter, opmålere og fotografer«. Endvidere gennemgår forhenværende landsarkivar P. Kr. Iversen bysamfundets generelle historie, og Bue Beck og ark. Steffen Søndergaard beskriver Møgeltønders bebyggelsesmønster og byggeskik. Ikke mindst i det sidste afsnit gøres der mange nye iagttagelser af bygningshistorisk interesse, ligesom materialet fra Nationalmuseets Bondegårdsundersøgelser her kommer til nytte. Som følge af den stadige interesse for Møgeltønder kan hele registranten nyde godt af en mangfoldighed af gamle fotografier og opmålingstegninger, og derfor er Møgeltønder-bogen ikke alene en god præsentation af et enestående bymiljø, men også en meget smuk bog!

Med *Vesterbro*-registranten tager Planstyrelsen fat i et lidt anderledes bymiljø: de københavnske bro-kvarterer. Hvor Møgeltønder som bevaringsværdigt miljø længe har været en selvfølgelighed, står den politiske kamp om Københavns nyere kvarterer i disse år på sit højeste. De senere års opdagelse af bevaringsværdierne i den historicistiske arkitektur og industrialismens bymiljøer står i København skarpt konfronteret med den gamle opfattelse af alle ældre arbejderkvarterer som fortidssymboler, der skal bekæmpes. I denne debat er *Vesterbro*-registranten et indlæg i rette tid, idet bydelen står midt i en omfattende sanering og fornyelse, men i modsætning til Nørrebro endnu har bevaret store dele af den gamle bebyggelse. Spørgsmålet er så, om *Vesterbro*-registranten i sin udformning kan fungere som et velegnet debatoplæg. Den indledende oversigt over *Vesterbros* udvikling er god. Den viser, hvorledes bydelen har en lang og spændende forhistorie, og den viger ikke tilbage for med rette at påpege, at de senere årtiers planlægning er »foregået i mindre brudstykker uden en samlende, overordnet plan«.

Men hvad angår et samlende overblik over bydelens bevaringsinteresser og struktur,

svigter registranten. Det historiske og det bygningsbeskrivende element er i den grad overprioriteret, at bydelen formidles helt opsplittet i enkeltgader og enkelthuse, ligesom der kun har været ressourcer til at beskrive en begrænset del af *Vesterbro*. Derved er kvartererne bag Hovedbanegården og omkring Enghave Plads, som i høj grad er organiske dele af *Vesterbro*, blevet udeladt. Det beskrevne område er opdelt i 14 småområder, der hver især er blevet genstand for historiske beskrivelser på 4–8 sider. I disse områder er alle huse beskrevet og alle huse har fået en eller anden positiv bemærkning. Alt i alt må brugerne af *Vesterbro*-registranten, ikke mindst planlæggere og politikere, føle sig lidt fortabte. Alt er lige godt eller skidt, et overblik er svært at få, og om en samlet vurdering af *Vesterbro* er der ikke tale. Det er ikke de enkelte elementer i registranten, der i sig selv er dårlige – tværtimod er det fint med både grundig historik og grundig arkitekturfremlæggelse. Det er simpelthen den traditionelle registrantform, der kommer til kort over for storbyens vidtstrakte kvarterer! Den hidtidige fremlæggelsesform med hovedvægten på husfor-hus-registrering bliver stadig mere problematisk og uoverkommelig, efterhånden som bygningsregistreringsarbejdet når til de store byområder fra dette århundrede, »forstæderne«, og til de store områder i det åbne land. I det følgende vil jeg komme ind på diskussionen om alternative former for bygningsregistrering.

Miljøministeriets fremtidsplaner

Valget af metode er blevet stærkt aktualiseret af, at Folketinget 2.12. 1986 vedtog en dagsorden, der pålagde regeringen at fremkomme med lovforslag, der forpligter de enkelte kommuner til at registrere bevaringsværdige bygninger og helheder fra før 1940 samt til at gennemføre en bevaringsplanlægning inden for nærmere fastsatte tidsfrister. Denne vedtagelse er glædelig for bevaringsarbejdet, dels fordi den betyder, at der er vilje til den lovfæstelse af begrebet bevaringsværdig, men ikke-fredet bygning, som længe har været savnet. Allerede i 1984 pegede Miljøministeriet i

sin betænkning 1010 på problemet – og fremkom med et forslag, der var baseret på former for statslig og kommunal økonomisk støtte til vedligeholdelse. I dagsordenen af 2.12. peges der derimod især på registrerings- og planlægningslementer.

Pr. 15.10. 1987 er Miljøministeriet derefter fremkommet med et lovoplæg, der følger 2.12.-dagsordenen op med mange gode forslag, bl.a. med forslag til skærpet lokalplanpligt i områder med bevaringsværdige bygninger og med bortfald af »100-års-reglen« i bygningsfredningsloven. I denne sammenhæng er det imidlertid ikke mindst interessant, at der opereres med en radikalt ny metode i bygningsregistreringsarbejdet. Det foreslås nemlig, at der over 3-4 år anvendes i alt 75 millioner kroner til gennemførelse af et landsdækkende oversigtligt register over samtlige ca. 300.000 bevaringsværdige bygninger fra før 1940. Registret skal baseres på en summarisk skemabeskrivelse i marken, suppleret med eksisterende viden og tilkøbt det eksisterende EDB-boligregister, BBR. Registreringen skal også omfatte de fredede og på anden måde allerede registrerede bygninger. Til gengæld regnes der ikke med noget supplerende arkitektur- eller kulturhistorisk forarbejde i landets hidtil uregistrerede områder, ligesom der ikke er skitseret nogen plan for formidling og brugbargørelse af registret.

Argumenterne for etableringen af et sådant centralregister er, at det vil give kommunerne et nyttigt og ensartet grundlag for deres fremtidige lovpligtige bevaringsplanlægning, samt at det – set fra centralt hold – vil give et overblik over Danmarks bygningskultur og dermed bl. a. give et bedre grundlag for udvælgelse af bygningsfredninger.

Imidlertid kan der også rejses væsentlige indvendinger mod denne løsning. For det første er forslaget i al sin bureaukratiske centralisme i modstrid med både det hidtidige, folkeligt baserede bygningsbevaringsarbejde i Danmark – og med det meget decentrale ansvar for de bevaringsværdige ikke-fredede bygninger, som 2.12.-dagsordenen ellers lægger op til. Bygningsbevaringen i Danmark har jo, som også påpeget af ark. Povl Abrahamsen i hans seneste bog: *Bevaring set fra*

Dragør (Dragør Bygningsfredningsnævn/Chr. Ejlers' forlag 1987), altid været karakteriseret af en stærk lokal forankring i bevaringsforeninger, fonde, beboergrupper og græsrodsbevægelser. Den planlagte landsdækkende registrering vil for det andet lægge bånd på store økonomiske ressourcer. I disse økonomiske stramme tider er der ingen tvivl om, at dette vil gå ud over det øvrige bevaringsarbejde, f. eks. bevarende saneringer, restaureringer, formidlings- og undersøgelsesprojekter m.v. I en årrække vil de store registreringer i hvert fald have en tendens til at blokere for nye initiativer, og i værste fald handlingslamme systemet (»Vi skal lige vente til vi er helt færdige...«) Det er set før med store forarbejder!

For det tredje vil en registrering efter den skitserede metode efterlade store, uløste problemer: Hvordan skal materialet analyseres og gøres brugbart – bl. a. for de lokale planlæggere og politikere (et problem, der som tidligere nævnt allerede er til stede ved de største og mest uoverskuelige bygningsregistranter)? Hvordan skal de evt. konstaterede bevaringsinteresser formidles, så der opnås den brede forståelse af det karakteristiske og værdifulde i hver enkelt by og egn, hvoraf bevaringen af de tusinder af almindelige huse nu engang i sidste instans afhænger?

For det fjerde vil en totalregistrering en gang for alle på mange måder være i modstrid med selve bevaringsarbejdets natur. Begrebet »bevaringsværdi« kan ikke, og bør ikke, fastlægges en gang for alle. Det har altid været under stadig udvikling gennem en løbende dialog mellem fagfolk og befolkning, med en stadig stigende forståelse til følge. Fabriksmiljøer, stationsbyer, forstæder og husmandskolonier er blot enkelte eksempler på bebyggelsesmiljøer, som for få år siden afvistes som værende uden bevaringsværdi. I bevaringsarbejdet kan man simpelthen ikke etablere »den store objektive sandhed«. Ganske vist ville den med sin autoritet kunne redde et og andet hus, men til gengæld ville den risikere at lukke for den stadige tilførsel af synspunkter fra læg og lærd.

Mod nye løsninger i bevarings- og registreringsarbejdet?

Nøgleordene i det fremtidige bevaringsarbejde må efter min mening være: overblik, kvalificeret udvælgelse og lokalt medansvar. Et overblik over, hvad der i hver enkelt egn er af bevaringsinteresse, er en stor, men ikke uoverkommelig opgave. I mange amter kan der bygges videre på de oversigter over kulturhistorien, som er udarbejdet i forbindelse med fredningsplanlægningen. Desuden ligger en stor eksisterende viden i litteratur, museer og arkiver, hos lokale historikere og arkitekter, i forskellige landsdækkende registreringer samt hos beboergrupper og bevaringsforeninger.

Etablerede man f. eks. i alle kommuner og amter et lovfæstet *bevaringsnævn* med deltagelse af fagfolk, planlæggere og politikere, kunne disse under Miljøministeriets opsyn prioritere den regionale og lokale indsats. I én egn kan det være landbygningerne eller en bestemt bygningstype, der skal udvælgelse til registrering, nærmere undersøgelse eller andre særlige foranstaltninger, i andre egne købstad- eller stationsbybebyggelsen, villakvarterer, særlige industrimiljøer, sommerhusområder etc. Dette – kombineret med en styrkelse af tilskudelementet, f. eks. ved lovfæstelse af de *kommunale støttefonde*, som i f. eks. i Esbjerg har vist deres effektivitet – ville dels sikre et både kvalificeret og lokalt forankret bevaringsarbejde, dels betyde, at mere energi blev brugt på det trods alt vigtigste: formidling og konkret bygningsbevaring – og dermed en bedre udnyttelse af de økonomiske ressourcer!

Af det ovenstående vil det forhåbentlig fremgå, at bygningsregistreringsarbejdet nok bør finde nogle nye veje, men at en skematisk totalregistrering efter min mening er et meget dårligt alternativ. Løsningerne i registreringsarbejdet bør først og fremmest i disposition og detaljeringniveau i højere grad være tilpasset det bygningsmiljø, som er genstand for registreringen. Det væsentlige ved al bygningsregistrering er jo, at bevaringsværdier formidles, dels til beboere og brugere, så forståelsen og respekten for den kulturarv, de

forvalter, øges – dels til planlæggere og politikere, så der kan tages hensyn i samfundsplanlægningen.

Af løsninger kan der peges på mange muligheder, som hverken behøver at være bindstærke hus-for-hus-registranter eller bunker af EDB-skemaer. I de overskuelige bysamfund med mange bevaringsværdier bør arbejdet fortsat bygge på den fine tradition for bygningsregistrering, som efterhånden er skabt.

I det åbne land bør der kunne bygges videre på de metoder, der er udviklet i de førnævnte oversigter over de kulturhistoriske bevaringsinteresser (f. eks. oversigterne over Ringkøbing, Ribe, Sønderjyllands og Vestsjællands amter samt Hovedstadsområdet). I de bedste af disse gives der både et overblik over den historiske og kulturhistoriske udvikling og et overblik over det karakteristiske og typiske for de pågældende regioner. Der gennemgås både landsbymiljøer, bebyggelsesmønstre, herregårds- og husmandslandskaber, industrianlæg, de folkelige bevægelsesbygninger og de mange store og små spor i veje, marksystemer, dyrknings- og erhvervs-traditioner m.v. Nogle af oversigterne afsluttes med beskrivelser af de enkelte kommuner, og i de fleste af oversigterne udpeges i kortform de områder, hvor bevarings- og forskningsinteresser især gør sig gældende. Flere af oversigterne har et ret højt detailniveau – og en udbygning med udpegning af bevarings- og fredningsværdige enkeltbygninger og anlæg vil være en naturlig fortsættelse af arbejdet.

I de store byområder, forstæder og sommerhusområder bør der findes registreringsmetoder, som koncentrerer sig om kvartererne, helhederne, bebyggelseslagene og miljøtyperne (f. eks. kolonihaveudstyknings, sociale boligbyggerier osv.). Den nødvendige udpegning af enkeltbygninger kan ske ved indtegnning på kort (som i Huse i Gentofte) – eller bedre: integreret i fremlæggelsen, så de enkelte huse ses udvalgt som særligt karakteristiske eller værdifulde for det pågældende miljø – f. eks. ved fremhævnning i teksten eller på korte lister efter hver enkelt helhedsbeskrivelse. En sådan metode afprøver vi i øje-

blikket på Esbjerg Museum i forbindelse med registreringer af bebyggelsehistorie og bevaringsværdier i Esbjergs nyere kvarterer, forstæderne fra 1900–1960 (udkommer 1988).

Søren Balle:

Om kildeudgivers nødvendighed

I en anmeldelse i Fortid og Nutid XXIV s. 242 ff. af Ole Feldbæks udgivelse af oktrojer m.v. fra danske handelskompagnier 1616–1843 fremsætter Erik Gøbel desuden en række principielle synspunkter om kildeudgivelse – af hvilken grund redaktionen da også har valgt at sætte anmeldelsen på debatsiderne. Visse af synspunkterne forekommer dog en smule overraskende efter en nærmere analyse af formuleringerne.

Der er ikke noget at sige til, hvis alle arkiver kunne ønske sig et stort antal besøgende – om end Rigsarkivets læsesal ikke ligefrem ville have dimensioner til en formelig invasion. Det er derimod en højst tvivlsom påstand, at vore dages forbedrede persontransportmuligheder og dokumentkopieringsteknikker får en væsentlig del af begrundelsen for traditionelle kildeudgivelser til at forsvinde. For 50 år siden var f. eks. jernbaneforbindelsen mellem Århus og København kun en halv times tid langsommere end i dag. Derimod giver kopieringsteknikken nu forøgede muligheder for, at hovedparten af arbejdet med en kildeudgivelse kan foregå uden en besværlig rejse til den besværligt beliggende hovedstad, så man kunne modsat forvente, at kildeudgiverarbejdet nu ville få en renæssance, især hvis man tænker på det dramatiske fald i prisen på fotosats udarbejdet ud fra tekstbehandlingssystemer sammenlignet med prisen for sats ud fra et maskinskrevet eller endda håndskrevet manuskript. Den virkelig bestemmende faktor for kildeudgivelser synes snarere at være de knappe økonomiske midler kombineret med tidens utålsumhed over for langvarige projekter. For 100 år siden ville alle forstå, at kildeudgivelser var tidkrævende, og at det endelige resultat måske først

forelå 10 år efter, at en bevilling var givet. Men det er en helt anden diskussion.

En helt tredje diskussion berøres i en påstand om, at der i de senere år har vist sig en stærk tendens til at vende tilbage til mere empirisk betonet historieforskning. Umiddelbart ville jeg være tilbøjelig til at mene, at tendensen snarere er gået i den modsatte retning, hvor der bygges stadig større generaliseringer op over lange tidsrum og store geografiske områder, men med et stadigt spinklere forhold til kildematerialet. I øvrigt har jeg måske misforstået udtrykket, for hvad er empirisk forskning? Og er det en fordel at gøre forskningen »mere empirisk«? For mig at se hviler al forskning, ja selv enhver læsning af en kilde, på et samspil mellem teori og empiri. De gamle filologer har altid ment, at læsning af en tekst først var mulig, når man forstod dens indhold, hvilket først var muligt, når man havde læst mange tekster fra tiden (som man altså så i første omgang pr. definition ikke var i stand til at forstå fuldt ud). I naturvidenskaben ville man næppe godtage den tanke, at videnskab udelukkende eller blot fortrinsvis skulle bestå i empiri. I så fald ville man udelukke Niels Bohr, Albert Einstein og adskillige andre fra det gode selskab. Vi kan også tage Tycho Brahe, der i dag med stor ret er kendt som den moderne empiriske astronomis grundlægger. Sin verdensberømmelse i samtiden grundlagde han derimod ved at drage korrekte teoretiske slutninger ud fra nogle yderst banale observationer, dels beregningen af en komets bane, dels iagttagelsen af en »nova stella«. Da kometbanen gik tværs gennem nogle af den aristoteliske fysiks kugleskalsformede sfærer, drog Tycho Brahe den simple, men epokegørende slutning, at den gamle fysiks verdensbillede umuligt kunne være rigtigt: Der fandtes ingen fysiske sfærer, og fiksstjernehimlen var ikke uforanderlig. Nu er det ikke tanken at føre denne diskussion igennem her, men for historikerne kunne man måske drage den parallel, at der på et aldeles uventet sted fandtes en oplysning, som kunne bruges til at afgøre et centralt stridsspørgsmål – at man f. eks. i en kildeudgave (med *registre*) af oktrojer fandt oplysninger, der slet intet havde at gøre med